

О. М. Федьков, В. А. Дубінський

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Ов'яненка

ОРГАНІЗАЦІЇ РСДРП У ПІВНІЧНИХ ПОВІТАХ ЧЕРНІГІВЩИНИ ТА НА ГОМЕЛЬЩИНИ В 1905-1907 рр.: ВІД ПОЛІСЬКОГО КОМІТЕТУ ДО СПІЛКИ

Стаття присвячена історії соціал-демократичного руху в суміжних районах Чернігівщини та Гомельщини, де у 1904-1905 рр. діяло потужне регіональне об'єднання РСДРП – Поліський комітет (ПК). Відзначено, що в умовах розколу російської марксистської партії в ПК переважав вплив більшовиків, але працювали також меншовики та прихильники подолання фракційності. Восени 1905 р. поліські соціал-демократи підтримували меншовиків. Після розгрому ПК наприкінці 1905 р., відбулася дезінтеграція цієї організації й на теренах її діяльності утворилися менші регіональні партійні об'єднання. На півночі Чернігівщини стало діяти Перше Чернігівське районне бюро РСДРП, що об'єднало соціал-демократичний рух у п'яти північних повітах губернії. Самостійно діяла Гомельська організація РСДРП. Марксистські осередки північного регіону Чернігівської губернії склали міцне партійне об'єднання, члени якого організували страйковий рух робітників, селянські виступи, здійснювали агітаційно-пропагандистську роботу серед військових. У містах вони створювали профспілки, Ради робітничих депутатів, бойові дружини, а в селах – партійні осередки. Наприкінці 1906 р. організації соціал-демократів, які підпорядковувалися Першому чернігівському районному бюро та Гомельська організація ввійшли до Української соціал-демократичної спілки РСДРП і розгорнули в її складі діяльність. Приєднання у Спілці білоруської Гомельської організації засвідчувала про інтернаціональний характер цього марксистського союзу РСДРП, який поширював свій вплив не лише на українські етнічні території.

Ключові слова: РСДРП, більшовики, меншовики, Поліський комітет, Українська соціал-демократична спілка.

Історія соціал-демократичного руху на теренах колишньої Російської імперії піддавалась системним фальсифікаціям на кожному з етапів наукової праці, від пошуку історичних джерел (точніше – їх цілеспрямованого відбору) і до висновків. Методологічною основою дослідження оголошувався марксизм, але насправді оцінки теорії та практики соціал-демократії робилися виходячи з поглядів лідера більшовицької фракції В. Леніна та його прихильників. При пошуках історичних джерел проводилася їхня сепарація з метою підбору таких матеріалів, які б доводили провідну роль партійної більшості РСДРП. Коли й наводилися документальні дані щодо діяльності інших марксистських партій та спілок, то вони неодмінно мали підтверджувати їхній «опортунізм» і неспроможність виконувати функції представництва робітничого класу, а переважно «дрібнобуржуазних верств суспільства», в кращому випадку – окремих відсталих груп робітничого класу. Що стосується національних марксистських партій, то їх, крім того, звинувачували в націоналізмі. Така схема не відповідала історичній реальності, проте освячувалася правлячою в СРСР Комуністичною партією – спадкоємицею більшовиків. Необхідність перегляду зазначеної схеми є очевидною. Вчені вже зробили багато для подолання міфів, створених радянською «історико-партійною наукою» [1-3]. З'явилися дослідження, що розглядають історію меншовизму на теренах українських гу-

берніх романівської імперії [4-8]. Однак, діяльність марксистських організацій, зокрема й в окремих регіонах Наддніпрянської України, залишається ще слабо вивченою. Потребує з'ясування також історія соціал-демократичних осередків у північних регіонах Чернігівської губернії та у Гомельському повіті білоруської Могилівської губернії у 1905-1907 рр., які тісно взаємодіяли.

Особливістю соціал-демократичного руху на Чернігівщині було те, що в губернії не існувало єдиної партійної організації російських марксистів. Осередки останніх у північній частині регіону та на Гомельщині спочатку підпорядковувалися Поліському комітетові (ПК) РСДРП, а згодом опинилися в складі Української соціал-демократичної спілки РСДРП. Проте генеза ПК та перехід його чернігівських осередків і білоруської гомельської організації до складу УСДС знайшли лише часткове відображення в науковій літературі [9, с.154-159]. Найбільше уваги приділив цій проблемі сучасний історик О. Кривобок [10; 11]. Водночас, вона, на наш погляд, вимагає подальшого дослідження. Тому метою цієї статті є з'ясування питання про ідейну та організаційну еволюцію Поліського комітету, осередків північних повітів Чернігівської губернії та їх входження до складу Української соціал-демократичної спілки.

Осередки російських соціал-демократів північних повітів Чернігівщини входили до великого регіонального партійного об'єднання, відомого як Поліський комітет (ПК) РСДРП. Він утворився у січні 1904 р. у Гомелі й охоплював своїм впливом такі соціал-демократичні групи: білоруську Гомельську Могилівську губернії та українську Новозибківську та Клишівську Чернігівської та Роменську Полтавської губерній. Згодом до нього приєдналися інші партійні осередки [12, с.557; 13, с.9; 14, с.426; 15, с.7, 154]. Наявність фракційних угруповань у Поліській організації загалом відбивала стан справ у партії; в ній одночасно працювали меншовики, більшовики та так звані «примиренці», по суті – прибічники подолання розколу в партії [13, с.10]. Водночас, склад партійних осередків не був сталим і, залежно від переваги більшовиків чи меншовиків, вони проводили одну чи іншу політику. Втім, наявність прихильників різних течій у складі організацій не став перешкодою для їхньої спільної діяльності. Не варто також перебільшувати глибину розходжень між «твердими» та «м'якими»; обидві фракції перебували на позиціях революційної соціал-демократії та здійснювали схожі тактичні заходи. Наша увага до цього партійного союзу зумовлена тим, що його осередки, зокрема й Гомельська організація, згодом увійшли до складу Української соціал-демократичної спілки.

Навесні 1905 р. більшовики ініціювали скликання III з'їзду партії. Проте меншовики не визнавали його законності та, натомість, скликали «конференцію партійних працівників». У Поліському комітеті переважали прихильники В. Леніна, які підтримали ідею скликання III з'їзду РСДРП. Їхній представник «Владіміров» (М. Шенфінкель) представляв ПК на з'їзді «твердих» [14, с.22, 426, 734]. Після завершення більшовицького та меншовицького форумів, у травні відбулися засідання з'їзду польських організацій РСДРП. На ньому були присутні представники обох фракцій, які прийняли, по суті, компромісну резолюцію. У ній зазначалося, що статут III з'їзду дозволяє вести спільну загальнопартійну роботу. І хоча районний форум визнав за необхідне підпорядковуватися центральному керівництву, обраному більшовицьким з'їздом, однак останній не признав загальнопартійним. Окрім того, польські соціал-демократи констатували, що «роз'єднання революційних сил у теперішній час вкрай небажане і шкідливе для спільної справи» та доручали Поліському комітету негайно ввійти в контакт з Організаційною комісією меншовиків для подолання розколу [16, с.14-15].

Такий гострий перебіг подій на регіональному з'їзді викликав занепокоєння лідера більшовиків В. Леніна. У листі в ПК він висловив міркування про необхідність публічності в діяльності останнього та вважав, що відсутність його представників на районних з'їздах є помилкою; «у Поліссі на з'їзді нікого не було. Скандал. Вони мало не відпали!» [17, с.38-39]. Проте події на з'їзді стали «першим дзвіночком» для більшовістського ПК; згодом комітет усе ж перейшов у табір меншовиків.

Існували також інші, внутрішні організаційні проблеми в діяльності осередків, які перебували в підпорядкуванні Поліського комітету. Про них повідомляла діячка РСДРП «Людмила», лист якої перлюстрований Департаментом поліції. «Проїхала я по Дніпру, де познайомилася з районом роботи Пол[іського] ком[ітету]; у його віданні декілька організацій, – повідомляла вона 28 травня 1905 р. – Деякі з них мають значні зв'язки серед селян від людей, які пристосовані до роботи в селянському середовищі» [18, арк.419]. Адресантка зазначала також про інтенсивну роботу Гомельської організації, що зростала чисельно та міцнішала. Водночас, діячі місцевих осередків у розмовах із нею висловлювали незадоволення роботою Поліського комітету. Так, один активіст обурювався його бездіяльністю та «занадто великим формалізмом». Інший партієць висловився про ПК в такому ж дусі: «це не керівний центр, а комітетська печатка». Надалі він пояснив свою думку: «У нього немає ні вміння, ні сил для роботи, ніяких самостійних зв'язків, нічого, крім генеральських тенденцій» [18, арк.419]. Водночас партійний емісар повідомляла, що пов'язує цю «значну периферію» з центром партійна дисципліна та надія, що об'єднання та з'їзд змінять хід роботи [18, арк.419]. Отже, керований більшовиками Поліський комітет викликав серйозні нарікання партійців, які йому підпорядковувалися. Очевидно, внаслідок зазначених причин, на осінь співвідношення фракційних сил у ПК змінилося, адже наприкінці листопада 1905 р. його делегат уже брав участь у роботі другої меншовицької конференції РСДРП [19, л.1]. Проте, саме в цей час, унаслідок репресій, Поліський комітет припинив своє існування [10, с.75; 20, с.8-9]; після дезінтеграції на його місці постала низка організацій.

Найпотужніше об'єднання створили осередки п'яти північних повітів (Новозибківського, Новгород-Сіверського, Стародубського, Суразького, Мглинського) Чернігівської губернії – Перше Чернігівське районне бюро РСДРП [10, с.75; 20 с.8-9]. Завдяки арешту наприкінці серпня 1906 р. одного з провідних діячів цього регіональної партійної організації російських соціал-демократів М. Сичова, жандармам удалося отримати матеріали, що найповніше відображали її діяльність [22, арк.1-58 зі зв.]. На основі зазначених документів дослідники В. Щербаков навів цілком звіт про стан осередків, вилучений жандармами [9, с.154-159], а О. Кривобок подав загальну характеристику діяльності Першого чернігівського бюро РСДРП [10, с.75]. Використовуючи наукову літературу та архівні джерела, з'ясуємо роль цього регіонального об'єднання російських соціал-демократів в суспільно-політичному житті регіону.

У Перше чернігівське бюро РСДРП на час його організації входили 2 представники клинцівської організації, 1 – новозибківської та злинківської, 1 – семенівської та новгород-сіверської, 1 – стародубської та унечської, 1 – суразької та мглинської. Всього в зазначеному об'єднанні нараховувалося 535 соціал-демократів, а якщо врахувати членів сільських осередків – то близько 800. При бюро діяла бібліотека легальної і нелегальної літератури. Конференції збирались раз на три місяці з делегатів зазначених осередків і вирішували головні питання партійного життя, займалися виробленням спільної тактики [10, с.75; 9, с.157]. Для прикладу, на одній із конференцій розглядалися такі питання: постановка роботи в районі, в місті

та в селі; постановка техніки; організація постачання легальної та нелегальної літератури; взаємини з іншими партійними організаціями; створення бойових дружин та низка організаційних проблем (вибори районного бюро, створення районного комітету, періодичність скликання конференцій та інші) [22, арк.42 зв.]. У питанні про постановку техніки на форумі прийняли рішення встановити друкарню, спільну для всіх організацій, для чого кожна з організацій протягом двох місяців мала надати певну суму грошей. Конференція також визначилася з тактикою щодо інших політичних партій. З Бундом передбачалося входити в коаліцію при відкритих виступах і дозволяти прапорвати бундівцям під прапором РСДРП лише серед єврейського пролетаріату. Водночас, з есерами та сіоністами-соціалістами передбачалося вступати лише в тимчасові угоди при загальних виступах, за умови «якщо ці партії зможуть надати реальну підтримку зброєю та організованого масою». Визнано за доцільне створити бойові дружини при організаціях «з метою самооборони і відкритого виступу під час збройного повстання» [22, арк.42 зв., 43]. Отже, Перше чернігівське бюро РСДРП було революційною меншовильною організацією, що прагнула використовувати збройні форми боротьби з російським самодержавством.

Означений характер організації мали й її окремі партійні групи. Місцем перебування Першого чернігівського бюро РСДРП був посад Клиніці (У XIX ст. посад утвердився як тип міського поселення [23, с.43; 24, с.108]). Активну діяльність в місті та в регіоні навесні та влітку 1906 р. розгорнув відомий під псевдонімом «Тарас» народний учитель С. Моспан, який виконував обов'язки секретаря бюро. Він проводив мітинги, на яких закликав робітників згуртовано відстоювати свої права та добитися повалення «кровожерного уряду»; царя він називав «кровопивцею» та «іншими образливими словами»; говорив, що «солдати та козаки вже відмовляються стріляти в народ, оскільки переконалися, що убивають своїх невинних братів»; «що потрібно всіх багатців пограбувати та поділити їхню добро порівно» [25, арк.3 зв.]. «Тарас» фігурував керівником страйку пролетарів у Клиніцях улітку 1906 р.; під час виступу він наводив аргументи на користь страйків і видавав грошові допомоги біднішим робітникам [25, арк.4]. Восени почала функціонувати районна друкарня, що мала забезпечити осередки необхідними виданнями [26, арк.89 зв.]. При арешті в С. Моспана видучили підписний листок для зібрання пожертв на користь клиніцької організації РСДРП та ««борців», ув'язнених у тюрму» [25, арк.2].

Розглянемо стан окремих соціал-демократичних організацій, які діяли в складі Першого чернігівського бюро. Їхня сила значною мірою залежала від чисельності робітників у містах та містечках регіону та рівня їхнього радикалізму. За цими показниками вирізнявся посад Клиніці Суражського повіту. Вже до початку XX ст. це міське поселення перетворилося в передовий у технічному відношенні центр великого фабричного виробництва сукна в Україні. За оцінками соціал-демократів, у Клиніцях зосереджувалося 10 тис. робітників, а їхній партійний осередок налічував 150 осіб із «виборним керівним колективом» з 9 осіб. Як зазначалося в документі, відбраному у М. Сичова, «пролетаріат рветься в бій», а клиніцькі соціал-демократи користувалися «величезним впливом на населення». Організація мала у своєму розпорядженні друкарський пристрій – гектограф, бібліотеку [22, арк.48 зв.]. Для роботи з робітниками на підприємствах закріплювались агітатори. На чотирьох фабриках діяли профспілкові організації а також були обрані робітники в Раду робітничих депутатів. Остання була безпартійною, хоча соціалісти-революціонери й хотіли провести до її складу своїх представників. Бойова дружина складалася з 30

осіб. Окрім того, клинцівські соціал-демократи мали зв'язки з селянами чотирьох повітів, а в чотирьох селах – селянські організації [22, арк.41 зв., 48 зв.].

Значним впливом користувалася також Новоизбіківська організація РСДРП. Помічник начальника Чернігівського ГЖУ підполковник Протопопов, враховуючи її високу організованість, значний рівень активності та систематичність у веденні пропаганди навіть поставив її «на перше місце» [29, арк.9, 12 зв.]. Парти́йний осередок у Новоизбікові нараховував 60 членів і «керівний колектив» із 7 осіб, які працювали переважно серед міського та робітничого населення (останнього нараховувалося близько 3 тис.). Серед селянства робота велася «дуже слабка», а підконтрольних організацій на селі взагалі не було [22, арк.48 зв.].

Інші осередки російських соціал-демократів регіону були слабшими. Проте, діяльність Семенівської організації РСДРП Новоизбіківського повіту радикалізувалася восени 1905 р. Про це свідчило хоча б те, що 29 листопада в містечку затримали міщанина П. Дінкевіча та селянина Г. Самохвалова, які «здійснювали збір грошей на бойову дружину соціал-демократичної партії» [30, арк.38, 38 зв.]. У березні 1906 р. декількох семенівських марксистів заарештували, проте вони були насильно звільнені внаслідок нападу натовпу на стражників. Після цього влада провела «швидку репресію», заарештувавши до 60 осіб і таким чином «спокій у Семенівці забезпечила цілком» [29, 13, 13 зв.]. Однак, організація доволі швидко відновила свою роботу, оскільки в матеріалах М. Сичова, датованих кінцем серпня 1906 р., повідомлялося про 80 членів партійного осередку, керівний колектив із 5 обраних та 3 кооптованих діячів, про «масовки» – колективні зібрання. Щоправда, незадовільно працювали зайвлені 3 гуртки, погано збиралися партійні внески, не існувало бойової організації та було обмаль зброї. Але найголовніше, що впливу на людинність містечка осередок, за визнанням соціал-демократів, не мав «ніякого» [22, арк.48 зв.].

«Матеріали М. Сичова» дозволяють з'ясувати загальний рівень впливовості осередків Першого чернігівського бюро в міських поселеннях регіону, а також стан роботи соціал-демократів серед селянства та військових. Попри існування більших соціал-демократичних організацій у восьми містах та містечках – Новгород-Сіверський, Новоизбіків, Стародуб, Сураж, Злинка, Семенівка, Унеча та посаді Клинці, лише в останньому зазначалося про значний вплив на міське населення, про значення їх у Стародубі нічого не йшлося, а в шести інших населених пунктах у відповідь на запитання про вплив організації в населеному пункті, зазначалося «ні» або «ніякого», що свідчило про низький авторитет осередків РСДРП. Шість організацій (клинцівська, стародубська, унецька, суражська, злинська, новгород-сіверська) активно працювало на селі, влаштовуючи мітинги, здійснюючи агітаційно-пропагандистську роботу. Всі разом вони мали 19 сільських партійних осередків. З військовими підтримували зв'язки стародубська, новоизбіківська та новгородсіверська організації [22, арк.48 зв.].

До осені 1906 р. зросла сила та авторитет Першого чернігівського бюро; ця регіональна організація проявляла ініціативу по консолідації соціал-демократичного руху в губернії. Про це засвідчував вилучений жандармами лист секретаря районного бюро «Тараса» до організацій із запрошенням прислати делегата на районну конференцію. Попередньо пропонувалося обговорити в осередках порядок денний майбутнього форуму, зокрема питання про тактику під час виборів до Державної думи, «про об'єднання північних чернігівських організацій із південними в одну Чернігівську губернську організацію» та низку інших. Для участі в роботі конференції прибули представники районного бюро та Центрального комітету РСДРП [26, арк.89, 89 зв.]. Щоправда, зазначеним пла-

нам не судилося збутися, оскільки в ніч на 22 жовтня 1906 р. С. Моспана заарештували [26, арк.2]. Проте, арешт керівника соціал-демократичної організації на півночі Чернігівщини не зупинив її роботи.

Отже, у північних повітах Чернігівської губернії існувало міцне регіональне об'єднання соціал-демократичних осередків. Про це засвідчувала наявність розгалуженої партійної мережі у містах і містечках регіону. Зазначені осередки мали зв'язки з селянами та організації в селах. Найміцнішою була Клинівська організація, що активно працювала серед робітничого класу, мала в своєму складі бойову дружину. У цьому міському поселенні діяли робітничі організації – профспілки, Рада робітничих депутатів. Однак, окрім клинівської організації, партійні осередки, за визнанням самих соціал-демократів, загалом не мали впливу на населення регіону.

Відомо, що з клинівським осередком у листопаді 1906 р. листувалася член секретаріату ЦК РСДРП «товариш Віра» [27, л.42]. Очевидно, що саме тоді організації Першого чернігівського бюро увійшли до складу Української соціал-демократичної спілки, яка в період спаду першої російської революції стала центром тяжіння соціал-демократичного руху у південно-західній частині Російської імперії. Про зазначене засвідчує низка історичних джерел. У листі ГК Спілки від 1 грудня 1906 р., присвяченому, зокрема, виборам до II Державної думи, повідомлялось, що в першій половині грудня для обговорення виборчої кампанії буде скликана «Північна Чернігівська» конференція [28, л.51 об.]. Окрім того, 14 грудня 1906 р. поінформований член ГК Спілки Юрій Ларін (М. Лур'є) у листі повідомляв, що інший член керівного органу – Грицько (Г. Довженко) «іде по півночі Чернігівської губернії або по Полтавщині» з агітаційною метою по виборах до Державної думи [34, л.4 об.]. Отже, організації Першого Чернігівського бюро в листопаді 1906 р. увійшли до складу Української соціал-демократичної спілки і в грудні повністю включилися в життя соціал-демократичного союзу.

Про Клинівсько-Новозибківський район УСДС, із розгалуженою мережею партійних організацій у містах, містечках та селах, завдяки агентурним даним, стало відомо Департаменту поліції, який 24 січня 1907 р. повідомляв про це начальника Чернігівського ГЖУ. Особливо турбувала віце-директора установи О. Васільєва інформація про наявність у Клинівській організації «п'ятнадцяти бойовиків, револьверів, кинджалів, дев'яти бомб, двадцяти піроксилінових шашки, друкарського верстата та більше трьох пудів прифуту». Зазначалося також, що секретарем організації працює «Володимир» [29, арк.32]. Про цього діяча, а також про «Аркадія», як приїжджих, та про місцевих активістів Ф. Жукова, Ф. Шпунтова, І. Семенцова, Є. Коган та сімейство єврея Оршанського доповідав у столицю імперії начальник Чернігівського ГЖУ генерал-майор М. Рудов. За певними агентурними даними останнього, «Володимир» та «Аркадій» – це, відповідно, студент-медик Київського університету В. Шипкін та В. Діхамеджія [29, арк.34, 58]. В квартирі Ольшанських жандарми вилучили близько 30 фунтів (13,6 кг.) нелегальної літератури та валик від якогось множильного апарату [29, арк.34, 34 зв.]. Отже, клинівський осередок УСДС був найпотужнішим на півночі Чернігівщини. Це цілком усвідомлювали жандарми, які зазначали, що Клинін є ключовим пунктом, «який має особливе значення для району» [30, арк.61 зв.].

На початку 1907 р. при арешті інших клинівських соціал-демократів, І. Корженевича та С. Френкен, виявили три ящики друкарського прифуту та конверти з відозвами УСДС, зокрема циркулярний лист Головного комітету Української соціал-демократичної спілки № 16 за 1906 р. «До всіх організацій області» [35, арк.7, 7 зв., 14, 16, 57, 98, 98 зв.].

Навесні 1907 р. північні чернігівські осередки під керівництвом ГК Спілки брали активну участь у підготовці та проведенні виборів делегата на V з'їзд РСДРП [32, л.6]. Окремий виборчий округ в організації УСДС складав Північно-Чернігівський район (Новозибків, Клинці, Злинка, Софіївка, Сураж, Стародуб і т.д.) [33, л.215 а]. Як бачимо, він цілком об'єднав організації, що раніше входили до складу Першого чернігівського бюро. Це спілчанське об'єднання функціонувало і в період реакції.

Про інтернаціоналістський характер Української соціал-демократичної спілки свідчило те, що до її складу стали входити осередки з суміжних із українськими губерніями територій. З осені 1906 р. із Спілкою тісно співпрацювала гомельська організація РСДРП білоруської Могилівської губернії. Очевидно, що вже тоді йшлося про входження гомельських соціал-демократів у Спілку. Проте, саме входження відбулося в грудні 1906 р., про що зазначав тодішній фактичний керівник Головного комітету УСДС «Юрій Ларін» (М. Лур'є). У листі до партійних організацій, датованим початком грудня, він повідомляв: «Місто Гомель просить керувати ним» [35, арк.2 зв.]. В іншому листі, від 8 грудня, зазначалося – «До слова, Полтавський губернський союз ввійшов у Спілку, а тепер приймаємо Гомель [35, арк.7 зв.]. Звісно, тут йшлося про входження гомельської соціал-демократичної організації до складу УСДС. Достеменно відомо на основі історичних джерел, що напередодні V з'їзду партії (березень-квітень 1907 р.) вже функціонував Гомельський район Української соціал-демократичної спілки [33, л.215 а].

Отже, соціал-демократичні організації північних повітів Чернігівщини та Гомельського повіту білоруської Могилівської губернії напередодні та під час першої російської революції входили до потужного партійного об'єднання – Поліського комітету РСДРП. В умовах розколу російської марксистської партії у 1904 та першій половині 1905 р. в ПК переважав вплив більшовиків, але працювали також меншовики та прихильники подолання розколу. Восени 1905 р. поліські соціал-демократи підтримували меншовицьку фракцію. Після розгрому ПК у вересні 1905 р., організації, що раніше входили до його складу, стали створювати менші регіональні партійні об'єднання. На півночі Чернігівщини утворилося Перше Чернігівське бюро РСДРП, яке згуртувало соціал-демократів п'яти північних повітів губернії. Самостійно діяла Гомельська організація РСДРП. Марксистські осередки північного регіону Чернігівської губернії склали міцне партійне об'єднання, що вело роботу серед робітництва, селянства та військових. Вони створювали профспілки, Ради робітничих депутатів, бойові дружини. Партійні осередки існували в 19 селах. Соціал-демократи організували страйковий рух робітників, селянські виступи, здійснювали агітаційно-пропагандистську роботу серед військових. Наприкінці 1906 р. організації соціал-демократів Першого Чернігівського районного бюро та Гомельщини ввійшли в Українську соціал-демократичну спілку РСДРП. Наявність у складі УСДС білоруської гомельської організації засвідчувала, що це була інтернаціональна марксистська організація РСДРП, яка охоплювала своїм впливом не лише українські етнічні території, але й частину Білорусі.

Список використаних джерел:

1. Смирнова М.И. Новое в историографии российской социал-демократии / М.И. Смирнова // Мировая социал-демократия: теория, история и современность : материалы междунар. конф., 21-21 мая. 1996 г., Москва / Рос. акад. наук, Отд-ние ист.-филол. наук [и др.]. – М. : Собрание, 2006. – С. 19-33.
2. Тютюкин С.В. Десять лет в журнале «Отечественная история» / С.В. Тютюкин. – М. : Собрание, 2005. – 432 с.

3. Урилов И.Х. Современная историография Российской социал-демократии / И.Х. Урилов // Социал-демократия в российской и мировой истории: Обобщение опыта и новые подходы : материалы междунар. науч. конф., 21-22 апр. 2008 г., Москва / Рос. акад. наук, Отд-ние ист.-филол. наук [и др.]. – М. : Собрание, 2009. – С. 16-30.
4. Павко А.І. Політичні партії, організації в Україні, зародження, еволюція, діяльність, історична доля Кінець XIX століття – лютий 1917 р. : монографія / А.І. Павко. – К. : Іван Федоров, 1999. – 248 с.
5. Шморгун П.М. З історії соціал-демократичних організацій України напередодні і в період першої російської революції (1903-1907 рр.): новий підхід / П.М. Шморгун // Укр. іст. журнал. – 1991. – №2. – С. 3-14.
6. Мартиненко Н.М. Діяльність РСДРП (меншовиків) в Україні (1907-1914 рр.) : автореф. дис. ... канд іст. наук : 07.00.01 / Н.М. Мартиненко ; Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. – Харків, 2007. – 25 с.
7. Голікова О.М. Меншовики в Україні у роки революції і громадянської війни (1917-1920 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / О.М. Голікова ; Харківський національний університет імені В. Каразіна. – Харків, 2000. – 20 с.
8. Чепурко О.О. Ідейні погляди та діяльність меншовиків Катеринославської губернії в 1903-1907 рр. : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / О.О. Чепурко ; Дніпропетровський національний університет імені О. Гончара. – Дніпропетровськ, 2015. – 24 с.
9. Щербаков В. Нарис з історії соціал-демократії на Чернігівщині (1902-1917) / В. Щербаков. – Харків : Пролетар. – 219 с.
10. Кривобок О.П. Діяльність політичних партій та організацій на півночі Лівобережної України в кінці XIX на початку XX ст. : монографія / О.П. Кривобок ; Ніжин. держ. ун-т ім. М. В. Гоголя. – Ніжин : НДУ, 2011. – 202 с.
11. Кривобок О. Територіальні зв'язки як чинник формування партійно-політичної і адміністративної мережі на півночі Лівобережної України (початок XX ст.) / О. Кривобок // Регіональна історія України : збірник наукових статей / гол. ред. В. Смолій. – К. : Інститут історії України НАН України, 2009. – Вип. 3. – С. 233-246.
12. Історія Комуністичної партії Радянського Союзу : в 6 т. / ред. П.М. Поспелов. – К. : Політвидав України, 1965. – Т. 1: Створення більшовицької партії. 1883-1903 рр. – 602 с. (Інститут марксизму лєнінізму при ЦК КПРС)
13. Лесная Ф. Из прошлого / Ф. Лесная // Революционная борьба в Гомельской губернии. Исторические материалы. – Гомель : Государственное издательство, 1921. – Вып. 1. – С. 9-17.
14. Третий съезд РСДРП: апрель-май 1905 года. Протоколы // Протоколы и стенографические отчеты съездов и конференций Коммунистической Партии Советского Союза. Государственное издательство политической литературы. – М. : Госполитиздат, 1959. – 782 с. (Институт марксизма-ленинизма при ЦК КПСС)
15. Революционные события в Гомеле и Гомельской области в годы Первой русской революции 1905-1907 гг. : сб. док. и мат. / сост. А.И. Коробочко, С.И. Лерман, А.Д. Патыко. – Гомель : Гомельский областной краеведческий музей, 1955. – 214 с.
16. Коробочко А.И. Революционное движение в Гомеле и Гомельской области в годы Первой русской революции / А.И. Коробочко, С.И. Лерман. – Гомель : Гомельский областной краеведческий музей, 1955. – 31 с.
17. Ленін В.І. Центральному комітетові РСДРП / В.І. Ленін. – [5-е вид.] // Повне зібрання творів. – К. : Видавництво політичної літератури України, 1974. – Т. 47: Листи: 1905 – листопад 1910. – С. 37-39.
18. ЦДІАУК, ф. 275. Київське охоронне відділення, оп.1, спр.905, Переписка с Департаментом полиции о разработке писем, полученных агентурным путём, 12 апреля 1905 г. – 3 сентября 1905 г., 529 арк.

19. РГАСПИ, ф.278, оп.1, ед. хр. 714 Протоколы заседаний II общероссийской ноябрьской конференции меньшевистских комитетов и отчеты с мест о партийной работе: Астраханского союза, Екатеринодарской, Екатеринославской организации с провинции, крестьянского агитатора Екатеринославской губернии, Киевской провинции, Ревельской, Ростов-на-Дону и Таганрогской организаций. – 20 ноября 1905 г., 51 л.
20. Флеров В.С. Боец революции. М. И. Сычев (Франц Суховерхов) / В.С. Флеров. – М. : Госполитиздат, 1962. – 56 с.
21. ЦДАУК, ф.1439. Чернігівське губернське жандармське управління, оп.1, спр.367. Донесения помощников начальника Черниговского ГЖУ о революционных партиях, существующих в Черниговской губернии, 27 марта 1906 г. – 27 октября 1906 г., 84 арк.
22. ЦДАУК, ф.318. Київська судова палата, оп.1, спр.1160. Допитание помощника начальника Черниговского ГЖУ в Стародубском уезде по обвинению мешанина Сычева М.И. в принадлежности к Злынковской организации РСДРП, проведении нелегальных собраний, распространении прокламаций РСДРП среди жителей посада Злынки Новозыбковского уезда Черниговской губернии и участии в конференции социал-демократических организаций Черниговской губернии. Том II (и последний), 1 сентября 1906 – 31 марта 1907 г., 58 арк.
23. Кошман Л.В. Город и городская жизнь в России XIX столетия: социальные и культурные аспекты / Л.В. Кошман. – М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2008. – 448 с.
24. Мельник Л.Г. Технічний переворот на Україні у XIX ст. / Л.Г. Мельник. – К. : Вид-во Київ. ун-ту, 1972. – 240 с.
25. ЦДАУК, ф.318. Київська судова палата, оп.1, спр.1155. По обвинению мешанина Моспана С.Е., проживающего в посаде Клиницы, Суражского уезда, Черниговской губернии в принадлежности к Клинцовской организации РСДРП в работе районного бюро социал-демократических организаций пяти северных уездов Черниговской губернии. Том I., 19 июля 1907 г. – 5 октября 1917 г., 68 арк.
26. ЦДАУК, ф.318. Київська судова палата, оп.1, спр.1156. Допитание Помощника начальника Черниговского ГЖУ в Стародубском уезде по обвинению мешанина Моспана С.Е., проживающего в посаде Клиницы, Суражского уезда, Черниговской губернии в принадлежности к Клинцовской организации РСДРП, участия в районном бюро социал-демократических организаций пяти северных уездов Черниговской губернии, 3 ноября 1906 г. – 26 июня 1907 г., 106 арк.
27. ГАРФ, ф.102 ДП ОО, оп.236, д.725, ч.57. О выяснении тактики революционных организаций относительно выборов в Государственную думу. Г. СП Бург и губерния. 6 ноября 1906 г. – 9 марта 1907 г., 178 л.
28. ГАРФ, ф.102 ДП ОО, оп.236, д.25, ч.50. Об Украинском союзе (Спілка) и Южном провинциальном бюро, 15 октября 1906 г. – 31 декабря 1906 г., 166 л.
29. ЦДАУК, ф.1439. Чернігівське губернське жандармське управління, оп.1, спр.626. Сведения по наблюдению за местной организацией социал-демократической рабочей партии.
30. ЦДАУК, ф.1439. Чернігівське губернське жандармське управління, оп.1, спр.367. Донесения помощников начальника Черниговского ГЖУ о революционных партиях, существующих в Черниговской губернии, 27 марта 1906 г. – 27 октября 1906 г., 84 арк.
31. ЦДАУК, ф.1439. Чернігівське губернське жандармське управління, оп.1, спр.574.
32. ГАРФ, ф.102 ДП ОО – 1907, оп.237, д.8, ч.3. Черниговская губ. Союз «Спілка». 28 февраля 1907 г. – 10 января 1908 г., 70 л.
33. ГАРФ, ф.102 ДП ОО. – 1907, оп.237, д.8, ч.1. Киевская губ. Союз «Спілка». 231 л.
34. ЦДАУК, ф.301, оп.2, спр.14. Переписка с Департаментом полиции, помощниками начальника Подольского ГЖУ в уездах о наблюдении за деятельностью

- організацій РСДРП, Українського соціал-демократического союзу «Спілки» і партії есерів в Подольській губ., 2 октября 1906 г. – 1 сентября 1907 г., 223 арк.
35. ЦДАУК, ф.1439. Чернігівське губернське жандармське управління, оп.1, спр.629. Дознання, произведённое помощником начальника ГЖУ в Стародубском уезде о мешанах п. Клиницы Исааке Минкине Корженевиче и Сарре Хаимовой Френкин в принадлежности к Клинцовской организации социал-демократической рабочей партии, 14 ноября 1906 г. – 10 декабря 1907 г., 109 арк.

The article is devoted to the history of the social democratic movement in the adjacent districts of Chernigov and Gomel, where in 1904-1905 the powerful regional Union of the RSDLP – Polissya Committee (PC) acted. It is mentioned that during the period of cleavage in the Russian Marxist party in the PC the influence of the Bolsheviks predominated, but also the Mensheviks and supporters of overcoming factionalism acted. In the autumn of 1905, social-democrats of Polissya supported the Mensheviks. After the defeat of the PC at the end of 1905, the disintegration of this organization took place and on the territory of its activities the smaller regional party associations were formed. In the North part of Chernihiv region, the first Chernihiv Bureau of the RSDLP began to operate, which united the social democratic movement in five northern districts of the province. The Gomel organization of the RSDLP operated independently. Marxist centers of the Northern region of Chernihiv province formed a strong party association, whose members organized the strike movement of the workers, revolts of peasants, carried out agitation and propaganda among the military forces. In the cities, they created trade unions, Soviets of workers deputies, combat squads, and in the villages – party centers. At the end of 1906, the links between social democrats of the First Bureau of Chernigov and Gomel organization and the Ukrainian Social-Democratic Spilka of RSDLP, these organizations joined the last one. The presence in the Union of Belarusian Gomel organization testified about the international nature of this Marxist Union of the RSDLP, which had expanded its influence not only on Ukrainian ethnic territories.

Key words: RSDLP, the Bolsheviks, the Mensheviks, the Committee of Polissya, Ukrainian social democratic Spilka.

Отримано: 17.11.2016

УДК 94(477)«1905/1908»:329.7(081)

В. О. Магась

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ЗАРОДЖЕННЯ ВСЕРОСІЙСЬКОГО СЕЛЯНСЬКОГО СОЮЗУ ТА ПЕРІОДИЗАЦІЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ У НАДДНІПРЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ У 1905-1908 рр.

Стаття присвячена обставинам зародження Всеросійського селянського союзу у Московській губернії та Донецькому окрузі Області Війська Донського. В останньому проживала велика кількість селян-українців, керівництвом якими здійснювали соціал-демократи брати Мазуренки. Також нами запропонована періодизація діяльності Всеросійського селянського союзу.

Ключові слова: Всеросійський селянський союз, періодизація, Наддніпрянська Україна, соціал-демократія, селянство.

Революційні процеси 1905-1907 рр. у Російській імперії також створили унікальну можливість для трансформації і модернізації існуючого суспільно-політичного устрою: Маніфест 17 жовтня 1905 р. проголосив громадянські свободи, в тому числі зборів та союзів, поживавилося громадсько-політичне життя, по-